

УДК 351.862.8-049.5(477):316.3

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v053.2025.11>

Д. А. Осейко

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-1664-4368>аспірант кафедри філософських і політичних наук
Черкаського державного технологічного університету

РОЛЬ ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У СПРИЯННІ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Розв'язана російською федерацією повномасштабна війна проти України, поставила в центр суспільної та політичної уваги гуманітарну безпеку нації. Державні інституції у таких обставинах часто виявляються перевантаженими або недостатньо гнучкими для реагування на критичні потреби населення. Особливого значення, саме в цьому контексті, набуває діяльність громадянського суспільства, яке демонструє здатність до самоорганізації, ефективної допомоги, мобілізації ресурсів та адвокації інтересів найбільш уразливих груп.

Волонтерські ініціативи, громадські організації (ГО), благодійні фонди стали каталізаторами змін і джерелом гуманітарної підтримки для внутрішньо переміщених осіб, дітей, осіб з інвалідністю, мешканців прифронтових регіонів. Саме волонтерські мережі змогли забезпечити оперативне постачання продуктів, ліків, засобів гігієни в умовах, коли традиційні канали постачання були недоступними: заблоковані або зруйновані [10, с. 28].

На превеликий жаль, попри активну участь громадянського суспільства у зміцненні гуманітарної безпеки, залишаються питання його нормативного забезпечення, інституційної спроможності, сталості фінансування. Особливо важливої актуальності набуває необхідність інтеграції громадських ініціатив у систему національної безпеки, забезпечення координації з органами державної влади та міжнародними донорами [6, с. 11].

Таким чином, роль громадянського суспільства у сфері гуманітарної безпеки України вимагає системного наукового аналізу, з урахуванням сучасних викликів та перспектив розвитку в умовах затяжної війни та майбутньої післявоєнної відбудови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дедалі більше уваги науковців привертає проблематика участі громадянського суспільства в забезпеченні гуманітарної безпеки України, аналітиків та міжнародних експертів. Ця тема розглядається в умовах повномасштабної війни не лише в гуманітарному, а й у стратегічному вимірі, адже активність громадських організацій стала ключовим чинником адаптації суспільства до кризових умов.

Варто відзначити українських дослідників та науковців, серед яких праці О. Гуменюка, який наголошує на здатності громадянського суспільства оперативно реагувати на гуманітарні загрози, формуючи горизонтальні мережі підтримки, що стали важливою ефективною альтернативою в протилежність повільним бюрократичним процесам [5, с. 62]. І. Бекешкіна у своїх публікаціях задовго до повномасштабної агресії відзначала потенціал українського волонтерного руху, як прояв соціальної солідарності та індикатор демократичного розвитку [3, с. 45].

Показником волонтерської активної діяльності стали аналітичні звіти міжнародних структур. Наприклад, у звіті ООН за 2023 рік підкреслюється, що саме громадянське суспільство стало першим реагувальником на гуманітарну кризу, пов'язану з вимушеним переміщенням мільйонів осіб, зокрема забезпеченням житлом, психологічною підтримкою, правовою допомогою [2, с. 11]. Ради Європи у своїх публікаціях також наголошувала на необхідності посилення взаємодії між державою та громадським сектором задля створення сталих моделей гуманітарного управління [1, с. 25].

Окремі дослідження, зокрема аналітика Центру Разумкова, акцентують на нових викликах для громадянського суспільства – зокрема, на збереженні інституційної сталості, боротьбі з емоційним вигоранням активістів, забезпеченні прозорості та підзвітності в умовах масштабного залучення донорських ресурсів [9, с. 19].

Сучасний науковий дискурс поступово формує комплексне уявлення про роль громадянського суспільства у забезпеченні гуманітарної безпеки, однак потребує подальшої систематизації знань, особливо в контексті воєнних трансформацій та післявоєнної відбудови.

Мета дослідження Метою дослідження є всебічне вивчення ролі громадянського суспільства у забезпеченні гуманітарної безпеки України в умовах повномасштабної війни. Важлива та особлива увага приділяється аналізу потенціалу та практик громадських ініціатив, спрямованих на допомогу вразливим категоріям населення, адаптацію до надзвичайних умов, підтримку соціальної згуртованості та взаємодії з державними й міжнародними структурами.

Проведене дослідження має на меті виявити найбільш ефективні моделі діяльності громадянського суспільства у сфері гуманітарної безпеки, а також окреслити шляхи їх інституційної націоналізації та інтеграції у систему національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Виняткової актуальності в умовах війни набуває гуманітарна безпека як складова національної безпеки України. Її зміст охоплює широкий спектр потреб – від фізичного захисту населення, забезпечення життєво необхідними ресурсами до збереження гідності, прав і соціальної стабільності. Слід зазначити, що саме громадянське суспільство, з його мережевою структурою, гнучкістю та ініціативністю, виявилось здатним забезпечити критичні функції в ситуаціях, коли державні інституції не встигали вчасно або не могли повноцінно реагувати [10, с. 28].

Найважливішою функцією громадянського суспільства у воєнний період стало швидке та оперативне реагування на гуманітарні кризи. Активно проявилось це після початку повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року. Десятки тисяч волонтерів, громадських організацій, спілок та ініціатив самостійно організовували евакуацію цивільного населення, створювали прихистки для ВПО, гуманітарних складів, логістичних маршрутів тощо. Наприклад, такі ініціативи, як «Повернись живим», «Спілка волонтерів Запоріжжя», «Восток SOS» стали ключовими учасниками системи гуманітарного реагування [6, с. 35].

Додатковою функцією безпосередньої допомоги виявилось що громадські організації стали провідниками у сфері правозахисту. Паралельно допомогі вони систематично фіксують воєнні злочини, забезпечують юридичну підтримку постраждалим, ведуть інформаційно-просвітницьку роботу. Наприклад, Центр прав людини ZMINA та Українська Гельсінська спілка з прав людини постійно інформують міжнародну спільноту про порушення гуманітарного права та проводять адвокаційні кампанії щодо відповідальності агресора [8, с. 12].

Головним вектором можна також визначити взаємодію громадянського суспільства з державними структурами що заслуговує особливої уваги. У низці випадків саме громадські організації ініціювали зміни до нормативно-правових актів, що дозволили покращити процедури реєстрації ВПО, надання соціальної допомоги, обліку гуманітарної допомоги та іншої соціальної підтримки. Активна співпраця хоч і не завжди була простою, але стала прикладом позитивного партнерства у критичних умовах [4, с. 44].

Не менш значущим є внесок громадських ініціатив у підтримку сфери освіти та науки. За участі освітніх НГО було забезпечено дистанційне

навчання для дітей, які перебувають у зонах активних бойових дій чи евакуйовані за кордон. Проекти, що працюють з внутрішньо переміщеними викладачами та студентами, сприяють збереженню інтелектуального потенціалу української нації. До прикладу, ініціативи «Освіторія» та «SavED» забезпечили доступ до навчання понад 100 тисячам дітей з прифронтових і деокупованих територій [5, с. 28].

Але, навіть попри вражаючі результати, діяльність громадянського суспільства стикається з низкою викликів. Найскладнішим випробуванням серед них – емоційне вигорання активістів, нестача системного фінансування, ризик фрагментації зусиль через відсутність централізованої координації. До того ж можна додати: в умовах війни зростає тиск на свободу слова, збільшується кількість інформаційних атак, спрямованих на дискредитацію волонтерського руху, що вимагає зміцнення інституційної стійкості громадського сектору [9, с. 19].

Значення українського громадянського суспільства міжнародні партнери визнають як чинник стабільності. Європейський Союз, Рада Європи, USAID та інші донори активно фінансують проекти з гуманітарної безпеки, правозахисту, соціальної інтеграції. Водночас усе більше уваги приділяється не лише екстреній допомозі, а й сталому розвитку – зокрема, інституційному зміцненню НУО, цифровій трансформації, розвитку спроможностей у сфері звітності та антикорупційного моніторингу [1, с. 21].

Отже таким чином, роль громадянського суспільства у забезпеченні гуманітарної безпеки України багатовимірною: від першої лінії реагування – до стратегічного впливу на формування нової моделі соціальної взаємодії. Діяльність громадянського суспільства стала не лише порятунком для мільйонів українців, а й каталізатором демократичного розвитку, здатного забезпечити стійкість суспільства навіть в умовах повномасштабної війни.

Беззаперечними прикладами активної участі громадянського суспільства у забезпеченні гуманітарної безпеки України є підтверджені дії різних організацій, центрів, фондів, спілок. Громадянське суспільство України під час повномасштабної війни продемонструвало виняткову здатність до самоорганізації, мобілізації ресурсів та ефективного реагування на гуманітарні виклики. Реалізація великої кількості ініціатив охоплює практично всі напрями гуманітарної безпеки: від фізичного захисту до забезпечення доступу до освіти, медицини, правової та психологічної допомоги.

Найяскравішим прикладом є благодійний фонд «Повернись живим», який з 2014 року активно підтримує Збройні сили України. Від

початку повномасштабної агресії фонд виконує всі критичні завдання, майже без винятку: забезпечує постачання технічного обладнання, приладів нічного бачення, зв'язку, виконує організацію навчальних програм для військовослужбовців. Активна діяльність фонду безпосередньо впливає на гуманітарну безпеку як захист життя і здоров'я військових та цивільних осіб [11, с. 2].

Особливо важливою складовою забезпечення гуманітарної безпеки є евакуація населення, допомога внутрішньо переміщеним особам, підтримка вразливих категорій. Цими питаннями займається громадська організація «Восток SOS», яка організовує евакуацію з гарячих точок, надає соціально-психологічну підтримку, гуманітарну допомогу, юридичні консультації. Організація дуже тісно співпрацює з міжнародними партнерами (ООН, ОБСЄ), що дозволяє охоплювати допомогою тисячі осіб у складних життєвих умовах [12, с. 3].

Прикладом регіонального виміру сталої та ефективної ініціативи є «Спілка волонтерів Запоріжжя», яка по максимуму забезпечує комплексну допомогу внутрішньо переміщеним особам, зокрема забезпечення житлом, харчуванням, одягом, а також соціальною адаптацією. Особлива увага приділяється створенню умов для освітньої та психологічної підтримки дітей ВПО, організації дитячих просторів, гуртків, неформального навчання [13, с. 2].

Безперервність освіти – один з важливих факторів тісно пов'язаний з гуманітарною безпекою. Підтримала цей визначний напрям і активно діє освітня платформа «Освіторія», яка ініціювала створення та розвиток «Всеукраїнської школи онлайн», проведення тренінгів для вчителів, створення цифрових ресурсів. У партнерстві з ЮНІСЕФ та МОН проєкт охоплює сотні тисяч учнів, які в умовах переміщення або бойових дій мають доступ до освіти [7, с. 4].

Багатозначний вклад у сферу правозахисту робить Центр прав людини ZMINA. Діяльність центру охоплює фіксацію порушень міжнародного гуманітарного права, збір доказів воєнних злочинів, адвокацію прав постраждалих на міжнародному рівні. Організація також займається навчанням громадських активістів щодо механізмів захисту прав людини в умовах збройного конфлікту [8, с. 5].

Постійну і системну допомогу в галузі охорони здоров'я забезпечує фонд «Таблеточки», який зосереджується на підтримці онкохворих дітей. Під час воєнного стану фонд організовує евакуацію пацієнтів за кордон, фінансує лікування, забезпечує супровід лікарів та родин. Ця діяльність є прикладом захисту одного з найбільш вразливих сегментів населення – дітей з тяжкими захворюваннями [14, с. 3].

Абсолютно новим та ефективним форматом участі громадянського суспільства стала ініціатива «Repair Together» – волонтерський рух, який об'єднує молодь для відновлення зруйнованих будинків у прифронтових селах. Під час толок волонтери не лише відновлюють оселі, а й формують довіру, соціальні зв'язки, позитивне інформаційне середовище, що є важливими елементами гуманітарної стійкості [15, с. 1].

Таким чином, громадянське суспільство в Україні виконує ключову роль у практичному забезпеченні гуманітарної безпеки. Завдяки гнучкості, мережевій організації, високому рівню довіри та підтримки з боку громадян воно демонструє ефективність, яка доповнює та підсилює державну політику. Підтримка цих ініціатив, їхнє інституційне зміцнення та подальша інтеграція в систему національної безпеки є стратегічно важливим завданням.

Висновки. Проведений аналіз теми дослідження стосовно ролі громадянського суспільства у забезпеченні гуманітарної безпеки України засвідчує його ключове значення у протистоянні сучасним викликам, пов'язаним із повномасштабною війною. Адже саме громадські ініціативи стали в авангарді і першою лінією реагування на гуманітарну кризу: підтримка вразливих категорій населення, організація евакуації, надання допомоги ВПО, різноманітні освітні та правозахисні програми. Активними діями у цих процесах громадянське суспільство продемонструвало не лише високий рівень мобілізації, але й здатність до самоуправління, інституційну зрілість, адаптивність та відповідальність.

Діяльність волонтерських мереж, НУО, та ініціатив відіграє важливу роль у захисті прав людини, просуванні демократичних цінностей, моніторингу гуманітарного стану. У переважаючих випадках вони не лише активно підмінюють функції держави, а й вмотивовано стимулюють її до реформ, ініціюючи зміни у законодавстві, покращення соціальної політики, впровадження механізмів суворої підзвітності та доступної прозорості [10, с. 18; 4, с. 43].

В той же час існує нагальна потреба у системному та організованому посиленні ролі громадянського суспільства. Мова йде про створення сприятливого нормативного середовища, забезпечення фінансової стабільності, розбудову стійких партнерських взаємодій з органами влади, розвиток власних спроможностей громадських організацій. Для запобігання вигоранню підтримка активістів потребує особливої уваги, а саме – безпека їхньої діяльності, а також дотримання принципів прозорості у використанні донорських коштів [9, с. 14; 7, с. 22].

Гуманітарна безпека є не лише відповідальністю нашої держави – це спільне зобов'язання всіх суспільних акторів країни.

Саме громадянське суспільство сьогодні формує культуру солідарності, взаємної підтримки, локального лідерства, що в умовах війни стало джерелом надії та опори для мільйонів українців. Потенціал громадського сектору у післявоєнному відновленні України має стати головною та важливою основою для побудови інклюзивного, стійкого і демократичного суспільства.

Література

1. Council of Europe. Civil Society and Crisis Response in Ukraine. Strasbourg, 2023. 28 с. URL: <https://coe.int>
2. United Nations Ukraine. Humanitarian Response Report 2023. UN OCHA, 2023. 36 с. URL: <https://reliefweb.int>
3. Бекешкіна І. Громадянське суспільство в Україні: від пасивності до дії. *Демократична Україна*. 2020. №3. 47 с.
4. Бородянський В. Партнерство влади та громадянського суспільства в умовах війни. *Український тиждень*. 2023. №6. 46 с.
5. Гуменюк О. Волонтерський рух в Україні як чинник зміцнення гуманітарної безпеки. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень*. 2023. №1. 65 с.
6. Дембіцька С. Роль громадянського суспільства у забезпеченні гуманітарної безпеки України. *Вісник Національного інституту стратегічних досліджень*. 2023. №2. 41 с. URL: <https://niss.gov.ua>
7. Освіторія. Річний звіт про гуманітарну підтримку освіти в умовах війни. 2023. 36 с. URL: <https://osvitoria.media>
8. Центр прав людини ZMINA. Щорічна доповідь 2023. Київ: ZMINA. 2024. 60 с. URL: <https://zmina.ua>
9. Центр Разумкова. Громадянське суспільство в умовах війни: виклики та можливості. Київ: Разумков Центр. 2023. 22 с. URL: <https://razumkov.org.ua>
10. Центр стратегічних комунікацій. Роль волонтерського руху в умовах війни. Київ: ЦСК. 2023. 44 с. URL: <https://spravdi.gov.ua>
11. Благодійний фонд «Повернись живим». URL: <https://savelife.in.ua>
12. ГО «Восток SOS». URL: <https://vostok-sos.org>
13. Спілка волонтерів Запоріжжя. URL: <https://help.zp.ua>
14. Фонд «Таблеточки». URL: <https://tabletochki.org>
15. Repair Together. URL: <https://repairtogether.org>

Анотація

Осейко Д. А. Роль громадського суспільства у сприянні гуманітарної безпеки України. – Стаття.

У статті проведено дослідження трансформації ролі громадянського суспільства у контексті забезпечення гуманітарної безпеки України в умовах повномасштабної війни. Таким чином, гуманітарна безпека розглядається як системне поняття, що охоплює фізичний захист, соціальну стійкість, доступ до базових ресурсів, дотримання прав людини та збереження людської гідності. Автор акцентує на тому, що саме громадські організації, ініціативні групи, волонтерські об'єд-

нання та інші елементи громадянського суспільства з перших днів вторгнення російської федерації взяли на себе значну частину критично важливих функцій – від евакуації та гуманітарної допомоги до правозахисної та освітньої діяльності.

Здійснено аналіз прикладів успішної взаємодії громадського сектору з державними органами, міжнародними інституціями, а також висвітлено конкретні практики організацій, що забезпечили масштабну підтримку вимушено внутрішньо переміщених осіб, дітей, освітян, представників вразливих груп. Важливу увагу приділено ролі громадянського суспільства у сфері освіти й науки – як важливих складових гуманітарної безпеки. Висвітлено виклики, з якими стикаються громадські структури, зокрема інституційна вразливість, емоційне вигорання, обмежене фінансування, а також інформаційна загроза та тиск з боку ворожої пропаганди.

Дослідження доводить і підкреслює, що громадянське суспільство виконує не лише компенсаторну функцію щодо держави в умовах війни, а й є драйвером демократичного розвитку, сприяє зростанню довіри, формуванню нової культури солідарності та залученню громадян до прийняття рішень. Розглянуто шляхи подальшої підтримки громадських ініціатив, включаючи розвиток партнерства з державою, інституційне зміцнення, покращення координації та залучення міжнародної технічної допомоги. Робота містить огляд останніх досліджень, статистичних даних, практичних прикладів, що підтверджують вагомий внесок громадянського суспільства в збереження гуманітарної стійкості української держави в умовах війни.

Ключові слова: громадянське суспільство, гуманітарна безпека, війна, волонтерство, правозахист, внутрішньо переміщені особи, освіта, демократичні інститути, Україна, соціальна стійкість, партнерство.

Summary

Oseiko D. A. The role of civil society in promoting humanitarian security in Ukraine. – Article.

The article explores the transformation of the role of civil society in the context of ensuring humanitarian security in Ukraine during the full-scale war. Humanitarian security is therefore understood as a systemic concept that encompasses physical protection, social resilience, access to basic resources, respect for human rights, and the preservation of human dignity.

The author emphasizes that civil society organizations, grassroots initiatives, volunteer groups, and other civic actors assumed a significant share of critical functions from the very first days of the Russian Federation's invasion – ranging from evacuation and humanitarian aid to human rights protection and educational activities.

The article analyzes examples of successful cooperation between the civic sector and state institutions, as well as international organizations. It highlights specific practices of civil society organizations that have provided large-scale support to internally displaced persons, children, educators, and other vulnerable groups. Special attention is paid to the role of civil society in the fields of education and science – as essential components of humanitarian security.

The research also outlines the challenges faced by civil society structures, including institutional fragility, emotional burnout, limited funding, as well as information threats and pressure from hostile propaganda.

The study demonstrates and underscores that civil society not only performs a compensatory function for the state during wartime, but also acts as a driver of democratic development. It contributes to building public trust, fostering a new culture of solidarity, and engaging citizens in decision-making processes. The article outlines further paths for supporting civic initiatives, including

strengthening partnerships with the state, building institutional capacity, improving coordination, and involving international technical assistance.

The study includes an overview of recent research, statistical data, and practical examples that confirm the significant contribution of civil society to maintaining Ukraine's humanitarian resilience under the conditions of war.

Key words: civil society, humanitarian security, war, volunteerism, human rights protection, internally displaced persons, education, democratic institutions, Ukraine, social resilience, partnership.